

ANARQUISME

Ramon ALCOBERRO

- *Els orígens: Godwin i Proudhon*
- *Bakunin*
- *Kropotkin*
- *Anarquisme i gènere: Dones lliures*
- *Tipus d'anarquisme*

Els orígens: Godwin i Proudhon

La paraula "anarquia" prové del grec [etimològicament l'alfa privativa vol dir "no", i "arkhé" significa: "poder/domini"] i designa una filosofia política segons la qual la societat justa pot –i ha– d'organitzar-se sempre i en tot cas al marge de l'Estat, considerat com a autoritat inevitablement repressora. S'ha discutit si a l'Antiguitat existiren grups de caire anarquista, però els arguments donats no semblen justificar-ho. Tant els epicuris com els cíncics i els estoics estaven organitzats en escoles jerarquitzades, de manera que entre ells hi havia "ajuda mútua", però no anarquia.

Possiblement el primer a reivindicar l'anarquia fou William Godwin (1756-1836) l'autor de POLITICAL JUSTICE (1793, revisada al 1795 i al 1797), que va estar casat amb Mary Wollstonecraft, l'autora de VINDICACIÓ DELS DRETS DE LA DONA (1792), el text que inicia el feminisme modern. Wollstonecraft va morir de sobrepant i la seva filla fou Mary Shelley, l'autora de FRANKENSTEIN. Wollstonecraft va escriure a la "Vindicació" que: "... o bé la Natura ha fet una gran diferència entre l'home i la dona, o bé aquesta civilització que fins ara s'ha instal·lat en el món és molt parcial". La idea que ens mereixem un món no parcial (no regit per l'opressió) uneix utopisme i anarquia.

Godwin partia de la teoria de Tom Paine segons la qual la societat sempre és bona i el govern sempre és un mal. Més que una eina per controlar les forces humanes destructives, el govern és el responsable d'aquestes forces, que a través del frau i l'explotació corrompen els

homes. Aplicant el principi utilitarista del major benefici per al màxim nombre, afirma que la destrucció del govern produiria un augment general de la satisfacció en la societat. Com es pot veure, ja des de l'origen, el pensament anarquista s'ha presentat com una "política moral", és a dir, com una teoria que posa la justícia, i els principis, per damunt de l'eficàcia i de les conseqüències pràctiques de les accions.

Però Godwin no pot ser considerat, encara, un estricte anarquista en la mesura que no creia immoral la propietat, sinó el seu abús, mentre pensava que una quantitat òptima de propietat (òbviament, no la distribució actual) augmenta la felicitat i que ningú no té dret (ni per raons utilitàries) a jutjar sobre com administrem les nostres propietats. La dissidència racional originada en el radicalisme liberal britànic (llibertat de consciència, dret de resistència al govern, dret a triar i destituir governants, etc.), fou l'origen intel·lectual de l'anarquisme europeu.

Amb tot, el primer a anomenar-se a sí mateix "anarquista" fou Proudhon i l'anarquisme arrelà molt més a França i a Suïssa que a Anglaterra, on el moviment obrer seguí majoritàriament una via reformista de bon començament (cartisme, socialisme ricardià, etc.). Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) al seu llibret QUÈ ÉS LA PROPIETAT? (1840-41) va fer famosa la frase: "La propietat és un robatori"; però la seva obra és prou més complexa i es troba bàsicament en dues altres obres IDEA GENERAL DE LA REVOLUCIÓ AL SEGLE XIX (1851) i DE LA JUSTÍCIA EN LA REVOLUCIÓ I EN L'ESGLÉSIA (1858). Proudhon reconeixia amb dificultats l'autoritat del que anomenava "govern legal" exercit per funcionaris públics amb capacitat per administrar, però criticava la concentració de l'autoritat i la coerció que aquesta mena de governs representaven, tot i ser eficaços per a mantenir l'ordre. La seva proposta era una societat mutualista, ja no regida per funcionaris, sinó per un principi de recolzament mutu basat en l'interès comú. Una societat mutualista ha de ser autosuficient equilibrada i ha de fonamentar-se en dos elements: els incentius (per tal de poder negociar) i un fort component moral. El que es busca és una síntesi entre llibertats individuals i justícia social.

Per la seva defensa del mutualisme, Marx sempre considerà Proudhon un petit-burgès que pretenia convertir els treballadors en empresaris. De fet, no va tenir cap problema a col·laborar amb Lluís Napoleó en projectes de crèdit i mutualitats. Per la seva banda, Proudhon sempre va defensar que la recerca de l'incentiu i del profit era un ressort fonamental en els humans i que no podia ser desatès.

Bakunin

Qui donà a l'anarquisme el seu característic to "antipolític" fou Mijail Bakunin (1814-1876). Bakunin fou un personatge de biografia atrafegada i de motivacions psicològicament complicades (quan no directament perverses). Va estat influït pel hegelianisme d'esquerres, fou un defensor aferrissat del nacionalisme paneslavista, va ser empresonat pel czar a Rússia (1851-1857), va sortir de la presó signant un penediment miserable, i va dedicar la resta de la seva vida a malviure per Europa, organitzant conspiracions més o menys delirants, amb grups tan secrets que de vegades ni existien. La seva ideologia, que es troba al llibre DÉU I L'ESTAT, és una barreja sovint mal girbada d'elements romàntics (l'emotivitat), hegelians (historicisme), ruralistes eslaus (agrarisme igualitarista), individualistes, materialistes il·lustrats (ateisme), etc. Va lluitar amb Marx pel control de la 1^a Internacional, que finalment es va dissoldre, i va escriure un munt de llibres que van tenir una importància especial a Itàlia i als Països Catalans, en la mesura que la seva lluita antiestatista podia ser més fàcilment compresa en nacions sense Estat i en països d'un important pes agrari.

Per a Bakunin, l'error de totes les teories polítiques és el de prendre's al peu de la lletra el pecat original. Partint del supòsit erroni segons el qual l'home era intrínsecament imperfecte pel seu egoisme, les diverses teories polítiques propugnen que cal cedir part de la llibertat a l'Estat perquè és l'únic que pot reprimir la perversa naturalesa humana. En aquest sentit, l'Estat i la religió que són les dues entitats repressives fonamentals, formen una unitat, o en les seves paraules, tenen una relació "simbiòtica": tots dos s'autoconsideren sagrats, creen un món impenetrable i misteriós, tenen intèrprets autoritzats a parlar en el seu nom, mantenen una jerarquia i una jurisdicció exclusives sobre els humans. Bakunin creu que l'autoritat és sempre religiosa, raó per la qual l'ateisme és una necessitat si es tracta de lluitar contra l'Estat –i cal, a més, impedir que l'Estat esdevingui el nou Déu (error, aquest, en que a parer seu havia caigut Marx en teoritzar la dictadura del proletariat). Déu i l'Estat són els enemics de la condició humana i amb ells no hi pot haver cap mena de pacte possible.

La ciència ve a ser el dissolvent de la religió i la revolta constitueix el dissolvent de l'obediència política. Bakunin defensava l'existència del que anomenava "el sagrat instint de revolta" en tots els humans. La civilització tendeix a apagar-lo (a convertir-nos en animals domesticats), però acaba per sortir inevitablement. Per això són els sectors més marginats (o marginals) i no la classe obrera industrial organitzada, el motor –o l'esca– de la revolució. Bakunin entreveu, tot i que no acaba

de teoritzar-ho, que la revolució (que ell no diferencia explícitament de la revolta) és una forma de destrucció més que no l'albada d'un món nou. En definitiva cap home no pot ser lliure mentre depengui d'un altre, no només en l'aspecte econòmic, sinó en qualsevol tipus de jerarquia.

L'instrument revolucionari són bàsicament els que anomena "grups d'afinitat" (concepte que després desenvolupà Malatesta), és a dir, associacions espontànies d'individus lliures, petites cèl·lules activistes, disposades a realitzar, si cal, actes de violència (en el seu vocabulari: "propaganda per l'acció") que inclouen "recuperacions" (atracaments) i altres accions alegal·s.

A diferència dels teòrics que hem vist fins ara, Bakunin és explícitament socialista. No admet la propietat privada en cap dels seus extrems. Tots els drets de propietat corresponen la comunitat, que es regeix per un sistema de pactes i per una estructura federal i igualitària. El sistema de coacció i de jerarquia que regeix en el treball i a la fàbrica, és el que després es reproduïx en els partits polítics i en les estructures legals: subordinació i dominació constitueixen la vida dels humans i cal combatre-les en l'origen mateix. Per això la revolució ha d'organitzar el treball trencant amb el model jeràrquic d'autoritat. La societat revolucionària haurà de consistir en una lliure associació d'individus que busquen objectius comuns i basats en l'ajuda mútua, per procediments assemblearis i consensuats. Els Estats, en aquest context, no serien altra cosa que federacions de comunes (ajuntaments) sobre una base igualitària i espontaneïsta.

Contra Marx, partidari de l'organització, Bakunin va defensar l'espontaneïtat revolucionària i va endevinar que el partit (únic) del proletariat acabaria esdevenint una eina violenta usada contra el proletariat mateix.

Kropotkin

Després de Bakunin, l'altre teòric clàssic de la "Idea", nom que els anarquistes donen a l'Acràcia, fou el príncep rus Piotr Kropotkin (1842-1921), autor dels llibres LA CONQUESTA DEL PA (1906) i EL RECOLZAMENT MUTU (1897), obra en què intentà vincular anarquisme i darwinisme, donant lloc a l'anomenat "darwinisme social d'esquerres". Kropotkin era geògraf: havia explorat Sibèria i coneixia bé la fauna del seu país nadiu. Aquests coneixements científics són la base que li permetrà afirmar que el socialisme té una base biològica: l'ajuda que es donen els animals per tal de sobreviure ofereix l'explicació del recolzament mutu innat en les societats humanes. Fugit de Rússia on

havia estat dos anys empresonat (1874-1876), es va exiliar a París i a Lyon (on fou de nou empresonat l'any 1883) i va viure més de trenta anys a Londres, on escriví la major part de les seves obres. Va tenir temps, encara, de veure la revolució soviètica i de desencantar-se'n. El seu enterrament fou la darrera ocasió en què es pogué manifestar lliurement l'anarquisme rus, que fou delmat brutalment per Lenin i Stalin.

Les aportacions de Kropotkin a l'anarco-comunisme es poden resumir en dues. Per una banda vol construir una mena d'equivalent social al biologicisme de Darwin. L'anarquisme seria una conseqüència del desenvolupament social que s'organitza en paral·lel a l'evolució biològica i amb els mateixos principis. Però per comptes d'acceptar la idea de lluita per la vida com un enfrontament amb resultats aleatoris, considera que el recolzament mutu és l'eina que permet l'evolució, que veia com un progrés amb organització interna –idea no gens darwinista, tot cal dir-ho. Amb tot, no va trobar gaire mostres d'aquest recolzament a mida que avancem en l'escala evolutiva (de fet com més complexos són els animals, menys recolzament es donen) i va acabar reconeixent que en l'home coexisteixen instints agressius i solidaris.

La segona teoria llibertària defensada per Kropotkin és la de l'absoluta igualtat salarial. A *CAMPS, FÀBRQUES I TALLERS* (1901) propugna que en la indústria moderna cap persona no pot ser diversament recompensada pel seu treball per la senzilla raó que qualsevol tasca és un producte col·lectiu, en què l'aportació de tothom és exactament igual de necessària. En conseqüència, el treball ha de ser pagat per igual a tothom. La temàtica del recolzament mutu reapareix aquí en la suposició que, un cop abolida la propietat privada, el poble treballaria mancomunament de forma voluntària per contribuir al bé comú.

A diferència de Bakunin, Kropotkin no té una teoria específica sobre l'organització revolucionària. Senzillament, considerava que la seva tasca com a intel·lectual era la de "sembrar idees" que tard o d'hora es fondrien amb "l'instint revolucionari" de les masses. De fet, amb la seva obra es produeix la síntesi definitiva entre sindicalisme i moviment llibertari, teoritzada a França per la "Carta d'Amiens" (1906), que proclama la independència política del sindicalisme i consagra l'acció directa que permet a l'obrer "crear la seva pròpia lluita" (Griffuelhes).

Aquest plantejament es consolidarà als Països Catalans amb l'acció de Salvador Seguí "El Noi del Sucre" (1887-1923) i de la CNT. Però a França la central anarcosindicalista CGT fou aviat controlada pels comunistes marxistes i a Catalunya, Seguí estava convertint la CNT en

un sindicat reformista quan fou assassinat per pistolers a sou de la patronal. L'anarquisme ha tingut sempre dues vessants: la de caire bakuninià, revolucionària i verbalista i la de caire proudhonià, sindicalista i més "comunal" que comunista. Als Països Catalans, la FAI ha estat l'expressió del radicalisme mentre que Seguí i, especialment, Àngel Pestaña, representen l'aspecte reformista.

La crisi de l'anarquisme com a pràctica política s'ha de situar als anys de la 1ª Guerra mundial, quan d'una banda la classe obrera abandona posicions internacionalistes, i de l'altra els obrers més radicals se senten atrets pel leninisme. Als USA, el sindicat IWW patí una repressió policíaca brutal (cas Sacco i Vanzetti) i a Sud-Amèrica l'anarquisme gairebé només tingué influència a l'Uruguai portat per obrers catalans i sicilians, de manera que als anys 1930, l'anarquisme estava pràcticament liquidat al món amb l'excepció, important de Catalunya on portà el pes de la lluita antifranquista fins al 1938 quan els elements comunistes el destruïren. Després de la mort de Franco l'anarquisme reaparegué amb força a Barcelona però fou anorreat per la infiltració policial (cas Scala) i per la seva pròpia ineficàcia interna. Actualment l'anarquisme és una curiositat política, però un objecte d'estudi acadèmic important en la mesura que permet plantejar el problema de la llibertat i de l'Estat en una perspectiva moral i des de la base. Molts moviments polítics de dissidència (ecologisme, feminisme, crítics amb la globalització) recullen aspecte de les idees llibertàries.

Anarquisme i gènere: Dones lliures

Especialment, i en paral·lel a l'activitat de "política antipolítica" dels teòrics llibertaris, cal esmentar la centralitat del pensament llibertari en el naixement del feminisme. Aquesta influència es deu al fet que l'anarquisme sempre va considerar que la transformació de la vida quotidiana és tan important com la revolució política. L'amor lliure seria, doncs, un element més, integrat en una vida alliberada tant dels prejudicis sexuals com dels prejudicis polítics. Ja hem comentat que la companya de Godwin fou Mary Wollstonecraft, l'autora de VINDICACIÓ DELS DRETS DE LA DONA (1792) i aquest corrent individualista ha estat de sempre paral·lel al pensament anarquista.

La vessant individualista de l'anarquisme va donar molta importància a temes com l'amor lliure (E. Armand, Han Rayner) i l'higienisme, considerats com eines per a crear una nova societat més saludable. A més, la idea mateixa d'amor lliure apareixia com una forma de resistència al poder estatal i com a tal la van defensar Bakunin i molts altres teòrics..

En el feminisme llibertari destaquen activistes com la catalana Teresa Claramunt (que protagonitzà una heroica lluita per la jornada de vuit hores), i teòriques com la nord-americana d'origen lituà Ema Goldman. El moviment llibertari català aconseguí que la ministre Frederic Montseny legalitzés l'avortament durant la guerra d'Espanya (1936-1939) i organitzà el moviment de "Dones Lliures" capdavanter a Europa i la primera organització anarcofeminista de masses europea.

"Dones Lliures", fundada a l'abril del 1936 va arribar a tenir unes 20.000 dones afiliades durant la guerra d'Espanya, amb quasi 170 agrupacions locals, bàsicament Catalunya, Aragó i País Valencià. El seu nucli inicial era format per Lucía Sánchez Saornil (telefonista i poetessa a Madrid), Mercedes Camaposada (periodista) i la metge Amparo Poch i Gascón. A la seva revista "Mujeres libres" hi trobem la necessitat d'unir "la noble causa de la justícia social" a "la necessitat de declarar íntegrament lliures les dones". Consideraven que la revolució antifeixista donava el context adient per tal d'acabar amb la "civilització unisexual" (expressió de l'activista Suceso Portales, modista) i defensaven la "doble lluita" (de classe i de gènere com a unitat indissociable). Com deia "Ilse" a "Mujeres libres": "... además la mujer ha de luchar por la propia libertad interior de la que el hombre disfruta ya desde hace siglos. Y en esta lucha, la mujer está sola". Cal destacar aquest aspecte de l'anarquisme perquè, estrictament, mostra que és una teoria vinculada a la vida quotidiana i amb la pretensió de fer la crítica a tota mena de poder –i no només al poder polític.

Tipus d'anarquisme

Les principals tesis anarquistes tenen un sentit negatiu i, bàsicament, antiautoritari: neguen que l'Estat sigui una necessitat per als individus i, al mateix temps, neguen que l'origen de l'Estat provingui del consentiment dels ciutadans, o de cap pacte social. L'Estat és una eina de defensa dels privilegis dels més rics i, cas que no existís, les seves funcions podrien ser portades a terme perfectament per agències privades o per comunitats locals que es possessin d'acord a prestar el servei.

Per als anarquistes la idea de pacte social és buida (qui i quan l'ha fet?) i, a més, tots els pactes són lliures i revisables, de manera que un pacte constitucional que hom personalment no ha signat no pot implicar-nos, ni exigir-nos res. En general els anarquistes creuen –com els liberals– que la llibertat és un dret natural i que, per tant, no pot ser limitat.

Però, a diferència dels liberals, no accepten de cap manera que la propietat sigui també de caire natural.

Dins l'anarquisme hi ha hagut bàsicament quatre grans tendències ideològiques, tot i que generalment es redueixen a dos (mutualisme i col·lectivisme). És un error greu no distingir-les conceptualment, vist que el seu grau de influència social –i de consistència teòrica és molt divers.

- Individualisme
- Mutualisme
- Col·lectivisme
- Comunisme

Cadascuna d'aquestes fórmules ha tingut defensors i crítics, però tenen en comú la defensa alhora d'un màxim de llibertat personal i de la màxima distribució del treball, que sempre haurà de ser realitzat per consentiment voluntari.

1.- L'individualisme ha estat una posició extrema, sovint tinguda per elitista. Prové de l'esquerra hegeliana i, especialment de l'obra de Max STIRNER (àlies de Johann Caspar Schmidt, 1806-1856), autor d'una obra extremament críptica: L'ÚNIC I LA SEVA PROPIETAT. Stirner creia que cadascú ha d'actuar exactament com li vingui de gust, sense tenir en compte ni normes morals, ni Déu, ni Estat. Però aquesta teoria no deixa espai per a cap actuació social i, per tant, més enllà d'un egoisme intransigent, més literari que efectiu, va tenir poc ressò, tot i que tal vegada Nietzsche hauria llegit Stirner i "l'Únic" seria un avantpassat fòssil del Superhome.

Els anarquistes individualistes molt sovint no creuen en la revolució com a mètode de canvi social i defensen "el canvi de consciències" i l'educació com a eina transformadora, sovint d'acord a les idees de l'escriptor rus Tolstoi i generalment utilitzen mètodes pacifistes. A la revolució espanyola de 1936, els individualistes van fer seu el lema: "Ni Déu, ni Amo, ni CNT". El darrer anarquista individualista europeu significatiu fou el partidari de l'amor lliure Émile ARMAND (1872-1962)

És més important la tradició nord-americana d'individualistes més o menys propers al liberalisme, format per teòrics ferotgement antimonopolístics, propers a Rousseau en la seva formació intel·lectual, però amb un fort component de malfiança contra tota força d'estatisme. Cal esmentar en aquest àmbit, entre d'altres, Lysander Spenner i Benjamin Tucker.

A finals del segle 20 va reaparèixer amb força aquest corrent defensant una mena d'anarcocapitalisme anomenat "llibertarisme", que fa una reivindicació radical de la lliure empresa i la desregulació econòmica radical amb argumentació llibertària.

2.- El mutualisme ha de ser considerat com el punt mig entre individualisme i col·lectivisme llibertari. S'identifica amb les idees de Proudhon. La seva idea de fons era que cadascú havia de ser recompensat només pel seu treball, eliminant el benefici i les rendes i assegurant un alt grau d'igualtat. Deixant de banda que el sistema és econòmicament impracticable, perquè suposa una forma ètica de negociació, difícil d'aconseguir, cal assenyalar que una versió moderada del tema fou portada a terme amb èxit per les cooperatives de consum, que tingueren una gran importància a Catalunya fins al 1939.

3.- El col·lectivisme va ser la branca dominant del moviment anarquista influït per Bakunin. Implica l'expropiació del capital i suposa que cada grup de treballadors controla els seus propis mitjans de producció, gestionats en forma assembleària. Mutualisme i col·lectivisme tenen com a punt comú la teoria de l'autogestió, segons la qual ha de ser la lliure decisió dels implicats –i no cap ordre emanada del poder– la que porti els individus a col·laborar lliurement. Ni un ni l'altre no accepten la planificació econòmica centralitzada pròpia del marxisme.

4.- El comunisme llibertari va ser propi de la generació de Reclus (un gran geògraf llibertari), de Malatesta i de Kropotkin. Defensa un comunisme no autoritari, que eliminaria totes les diferències de propietat i en que cada persona utilitzaria els seus recursos segons les seves necessitats. L'oferta de treball provindria d'associacions lliures de treballadors, mentre que la demanda correspondria a les comunes locals, que encarregarien la feina segons necessitats col·lectives. En aquesta hipòtesi el sindicalisme seria l'eina per tal de construir una nova societat

Avui l'anarquisme és una teoria quasi oblidada, potser amb un ressò de revolta adolescent massa obvi. Tothom sembla saber que la seva antropologia era ingènua i que la seva teoria del poder resultava massa feble per a les contradiccions d'un món postindustrial. D'altra banda l'anarquisme és una teoria que només sap negar, però que construeix amb dificultats i que sovint ha idealitzat la violència presentant-la com a acció directa, o "propaganda per l'acció". Però hauria de fer pensar una mica el fet que la bandera roja i negra es trobi encara al capdavant de

totes les mostres de rebuig a un món on la llibertat de pensament es veu amenaçada.